

Egységes világnézetünk kérdéséhez.

Az embernek, mint öntudatosan gondolkozó lénynek lényegében gyökerezik az egységes világfelfogásra való törekvés. Egységes összképpé összefoglalni a mindenség összes jelenségeit és tényeit, csaknem kiolthatatlan vágya a gondolkozó léleknek. Különösen korunkban, midőn a részletismeretek óriási halmazzá növekedtek, szinte ellenállhatatlan erővel nyilatkozik meg lelünk ez összefoglaló törekvése. Mint *Mommsen*, a nagy történetíró mondja: az universalitás és a specialitás a mai tudománynak két egymással ellentétes s mégis elválaszthatatlanul összefüggő sarkpontja, mely különben a mi aesthetikai és vallásos érzeteinkkel, szükségleteinkkel és képzeleteinkkel is szervesen összefügg. Ebben az egységesítő törekvésben találkozik össze az ember vallásos és tudományos érdeke. Főleg a vallás az, mely a gondolkozást az Istentől való függés alakjában az universum egységes felfogása felé tereli. De a tudományos gondolkozásnak állandó sajátja, hogy a természet és szellem életének véghetetlen gazdag és változatos világát egységes, összefoglaló szemléleti képbe szereti tömöríteni, egységes világnézetté kívánja összefoglalni.

Am a jelenkor természettudományos világnézetének egyik divatos árnyalata, az úgynevezett monizmus és a keresztyén-ség theismusa között nagy és mélyreható a különbség. Egységes világnézet ugyan mind a kettő; de *míg a naturalista monizmus összefoglaló egysége öntudatlan természeti erő, addig a keresztyén theizmus összefoglaló egysége öntudatos szellemi erő, valóságos teremtő Isten.* Ez a gyökeres különbség végig vonul a kétféle világnézet minden lényeges vonásán, sőt némely pontokon merev ellentétté élesül. Ámde a naturalista monizmus nem igazi képviselője a tudományos világnézetnek és a keresztyén theizmus ellen intézett támadásai magának a valódi természettudománynak a fegyvereivel könnyen visszaverhetők.

A naturalista monizmus legelszántabb képviselői a mai Németországon *Haeckel*, a jenai természettudós és *Ladenburg*, a boroszlói bölcsészettanár. Szerintök a világban pusztán csak természeti erők vannak és működnek. A nagy mindenség szül, teremt, fejleszt, tart fenn és igazgat mindeneket. Nincs teremtő Isten, nincs mindenható szellem. Az ő universumok istenített természet, pogányos „Naturgott“, tisztán fizikai valóság, a természeti erők és anyagok összefoglalása, a melyben nincs hely az öntudatos lélek számára, nincs hely a külön erkölcsi jó számára, nincs külön szellemi világ, nincsen cél, nincs szabadság, nincs lelkiismeret. E felfogás szerint az ember egész gondolkozása, érzése és akarata, az emberiség kulturális haladása és fejlődése, az emberszeretet és önfeláldozás magasatos példái, egy Sophocles, Shakespeare vagy Goethe klasszikus költészete, egy Aristoteles vagy Kant bölcselete s a vallás a maga legnemesebb és legzseniálisabb képviselőiben és alkotásaiban: mindez csupán mechanikusan ható természeti erők összeműködésének a folyománya. A világban tapasztalható fejlődés egyetlen magyarázati alapja a létért való küzdelem és annak eszköze, a természetes kiválasztás.

E monistikus világnézetnek nagyon sok a tévedése. Vaskos tévedés benne az öntudatos vagy szellemi erők és az öntudatlan vagy természeti erők közötti lényeges különbség fel nem ismerése. Óriási botlás benne, hogy a szükségképeniség szerint élő természetvilág és az öntudatos elhatározásból működő szellemi világ között nem akar különbséget tenni. S több ehhez hasonló. Azért hirdeti minduntalan, hogy az egész tapasztalati világban s így az emberiben sincs szabadság, hanem minden csak szükségesség és kényszerűség s hogy a világban szó sem lehet az Istennek mint véghetetlen szellemnek és örök akaratnak céltudatos uralmáról, hanem csak a mechanice ható természeti erők és jelenségek kényszerfolyamatáról.

Korunk naturalista monizmusát bizonyos tekintetben a nagyzás hóbortja jellemzi. Az egész „kulturemberiséget“ pathetikus fennhéjázással a maga számára foglalja le. Szinte kéjeleg a maga hamis atheista következtetéseivel. A boroszlói *Ladenburg* például nemcsak korunk intellektuális műveltségét, hanem még morális művelődését is, nevezetesen a szabadság, az emberi méltóság és jólét magasatos erkölcsi ideáit is, a melyek a modern szociális törvényhozásra vezettek, kizárólag a természet-mechanikus életfolyásából magyarázza. De e magyarázat nagyon nyomorúságos és teljességgel nem kielégítő. Maga a komoly természettudomány is ellene fordult a naturalista

monismusnak. Vetót kiáltott annak a merényletnek, mely a nagyzó naturalismust a természetfeletti világ tagadására ragadta. *Du Bois Raymond* ismeretes jeligeje, hogy a természetfeletti világot *ignoramus et ignorabimus* (nem ismerjük és nem fogjuk ismerni) és *Helmholtz* meggyőző fejtegetése „az organikus világ céltudatos törekvéseiről“ a Hückel-féle naturalista handabandák ellen szólott.

De ha így áll a dolog, kérdés, hogy milyen úton juthatunk el a világ egységes felfogására s általában egységes világnézetre? Ha a természeti és szellemi erkölcsi életet összeolvastó, jobban mondva összezavaró alapon és módon nem nyerhető helyes, egységes világnézet, mely úton juthatunk annak biztos és megnyugtató révpartja felé? Csak egy lehet itt a felelet s ez a *keresztyénség* vallásos-erkölcsi világnézete. És az egységes világfelfogásnak, szellemünk egységesítő törekvésének egyetlen biztos kalauza és útmutatója az életben. Itt érvényesül a nagy apostol szép szava, a mely szerint „Krisztusban vannak a bölcseségnek és ismeretnek teljes kincsei elrejtve“, mert „ő a valódi igazság s az ő tudománya az igazi philosophia“ (Luthardt).

Csak Jézus tanít meg bennünket az Isten és a világ igaz megismerésére s az isten- és az emberszeretet magasztos érényeinek gyakorlására. Mint egy Kopernikus, Keppler, Newton, Goethe vagy Humboldt példája igazolja: ha az eget és a földet végigmérjük, a tudománynak utolsó és legfőbb célja maga az Isten, a lét épületének ez az utolsó alapja és záróköve. Mert hát az igaz tudomány mindig az Istenhez vezet. A tudomány s így a természettudomány is megköveteli a keresztyénséget s a keresztyénség a tudományt, mivel a keresztyénség az egységes igazság hirdetője, a gondolatok és ismeretek egész világa. A keresztyénség lényegénél fogva rokon a tudománynyal. A gondolatoknak egy egészen új világa lépett a keresztyénséggel az emberi szellemben: széles és emelkedett tekintetek, nagy és fölemelő nézetek, nagy kört átölelő gondolatok s a tudományos ismeret és ösztön véghetetlenül gazdag anyaga tárult föl benne az emberiségnek.

A keresztyén hit és az egységes tudományos felfogás közös meggyőződése szerint a mi élő és mindenható Istenünk nemcsak „a történelem szövőszékén“ ül, hogy onnan bölcsen igazgassa és kormányozza az emberiség dolgait, hanem egyúttal a természetnek is az ő mindenható akarata az éltető törvénye és ereje. A természeti törvény is az ő bölcs és mindenható akaratának kifolyása és kifejezője, sőt e törvény az ő törvényhozó akaratának a megtestesülése. Ennyiben szó sem

lehet, mint *Haeckel-Ladenburg monismusa* akarná, a természeti törvények „örök változhatatlanságáról“, sőt inkább, mint *Lavoisier*, a nagyhírű természettudós helyesen mondja, a természettörvények is az „Isten mindenható akaratának engedelmes eszközei“. Mert a természeti törvény mögött öntudatos erő rejlik s inkább természeti erőkről, mint természeti törvényekről szólhatunk (Helmholtz). Az erő pedig nem más, mint akarat és pedig isteni akarat; az erők czélszerű elrendezése pedig erkölcsi világrend, Isten által kiszabott célratörekvés (teleologia).

Ámde egy istenileg berendezett és kormányzott világban, annak mind természeti, mind szellemi életében, minden törvényszerűen megy végbe. A természetben az okok és okozatok találkozása törvényszerű módon megy végbe. Minden ok- és törvényszerűleg van feltételezve. Esetlegességről vagy véletlenről, mint a törvényszerűség ellentétéről tehát szó sem lehet az Isten világában. Erre tanít a természetnek hívó és gondolkodó szemlélete. Ezért tagadta az esetlegességet a természet tudósok közül *Lange* és *Baer*, kik mindketten azt vitatják, hogy a természeti életben is van szándékos törekvés és cél tudatos cselekvőség s a természeti élet is a czélszerűség, az általuk úgynevezett „Zielstrebigkeit“ talaja és hazája. E czélszerűségnek nem a törvényszerűség, hanem az esetlegesség az ellentéte, a miből viszont következik, hogy minden természet-törvényi cselekvőség egy céltudatos isteni akaratnak a kifejezője, vagy más szóval: a természeti élet is a magasabb isteni teleologia helye és hazája.

De ha ez így van, akkor nemcsak az emberiség történetében, hanem a természeti életben is isteni gondviselésről szólhatunk, sőt e gondviselés a céltudatos természeti törekvés egyetlen elve és magyarázati alapja. Ez alapon a cosmosban uralkodó törvények az Isten mindenható kezének engedelmes eszközei az ember teremtésétől kezdve föl az erkölcsi személyek kulturát teremtő országáig. 1904-ben, vagyis *Haeckel* „*Világtalányok*“ és „*Életcsudák*“ című hírhedt műveinek megjelenése évében mondotta ki *Wallace*, Darwin személyes barátja azt a nagy igazságot, hogy „a teremtés célja és az egész világmindenség központja az ember“, mint a teremtés koronája és az isteni képmás hordozója, s e tekintetben súlyos érveit és megdönthetetlen érvényű bizonyítékait a legújabb csillagászati kutatásokból merítette. Hogy az ember a teremtés célja és koronája: nem új dolog, régi bibliai és keresztyén igazság. De ez is csak azt bizonyítja, hogy az igaz vallásnak nincs mit félnie a valódi tudománytól. Milyen fölemelő tudni

azt, hogy az ember az egész földi történet célja és központja; s milyen biztató és erősítő hatással van az az ember földi küzdelmeire, ha tudja, hogy ha Istentől kiszabott hivatása szerint él és cselekszik, biztosan számíthat a világkormányzó és gondozó Isten atyai segedelmére. Mert a mi Istentünk öntudatos és mindenható lélek, nem valamely „vak őserő“, nem Naturgott és tudattalan akarat; hanem az Isten öntudatos energiája a mindenségnek (Ostwald) és szellemi irányítója a nagy világ természeti és szellemi evolúciójának.

Am ha ilyen és ez az Isten, akkor az ő világa sem lehet sem esetlegességek halmaza, sem véletlenek tömkelege; nem lehet chaos, hanem a mint már *Humboldt* mondotta: a világ *kosmos*, műremek. A mindenség összhangzatos műremek, a melyben mindennek oka van és minden a Teremtő által elébe tűzött célra törekszik. Isten tehát nemcsak teremtője, hanem ura és kormányzója is a mindenségnek. Életnek és halálnak szabados ura, a mint a Biblia mondja; mindenható és szerető mennyei Atya, a mint Jézus tanítja. De ha mindenható úr mindennek felett, akkor az Isten a természeti életnek és a szellemi életnek a rendjét is irányító hatalom. Ezt az isteni befolyást „nagy világtalánynak“ mondja *Du Bois Reymond*, a nagy német természettudós. De ennek lehetősége szükségképpen következik mind az Isten mindenható világfelettségéből, mind a világ istenalattiságából. Mert hát vannak jelenségek és tünemények a nagy és változatos természeti életben, a melyek csakis egy természetfeletti erőnek és hatalomnak fölvétele mellett érthetők és magyarázhatók meg.

Az Istennek világkormányzó gondviseléséről szóló eme fejtegetésekkel, egészen természetszerűleg, a csoda fogalmára jutottunk el, mert az Istennek minden egyes gondviselészerű ténye és cselekvése csodának mondható. Keresztyén vallásos hitünk szerint a csodák csodája Krisztus istenemberi történeti személyisége.

Korunk ma irtózik a csodától. A monista természettudomány s az általa hirdetett „örök és változhatatlan természeti törvény“ rideg elmélete nagyon megingatta a csodahitet az emberekben. Pedig a csoda csak látszólagos áttörése a természeti törvényeknek, s ha a csoda vallási és nem természettudományi fogalom, úgy annak más jelentősége nem lehet, mint az, hogy az Istennek a világ folyásába való bölcs beavatkozása az emberi nem nevelését célzó örök üdvtervének szolgálatában áll. Nem fizikai, hanem szellemi isteni beavatkozásról van itt szó, s így a csoda, mint a kijelentés külső alakja, a legtöbb esetben szellemi természetű, s megvalósításának

talaja nem is annyira a történeti, mint inkább a természeti világ. De ez az isteni világkormányzás csakis már meglévő erők segítségével lehetséges, a mint már az ember is a modern technika segítségével „ura a természetnek“, s megszólaltatja, illetve engedelmességre szorítja — ha kell — a nyers természeti erőket. A természeti erők feletti bölcs és mindenható isteni uralom, a mint meggyőződése a vallásos hitnek, úgy alapkövetelménye a komoly positiv modern természettudománynak. (L. *Kant* „elméleti“ és „gyakorlati ész bírálatát“.) Természetes, hogy csak egy mindenható, szabad, személyes és világfeletti, tehát „transcendens“ Isten tehet csodát, a mit a nagy *Tyndall* így fejezett ki: „ha van Isten, akkor az mindenható s ha mindenható, akkor csodát tehet“. Az Isten abszolút szabad akarat, a kinek a mi véges akaratunk csak gyenge árnyéka s ez abszolút szabadság nélkül az Isten nem is képzelhető. Istennek ez abszolút szabadságán, tehát mindenható akaratán alapul a csoda lehetősége és észszerősége.

De ha Isten a világkormányzó és gondviselő akarat a természeti életben és főleg az erkölcsi világban s az emberiség történetében, akkor az Isten világkormányzó és világgondozó hatalmával szorosan összefügg az ima meghallgatásának lehetősége és az imádkozás észszerősége is. Az ima az élő vallásos hit nélkülözhetetlen feltétele s annak lényeges ismertetője. Minden igazán vallásos ember imádkozik és minden valódi vallás sürgeti és gyakorolja az imádkozást. Imádság nélkül a vallás vagy elszárad vagy kuruzsló babonává fajul. De az ima éltető gyökere és egyetlen létalapja a gondviselő Istenben vetett hit. Ez érteti meg vele, hogy „az ember egy magasabb isteni világkormányzás tárgya és eszköze s az isteni behatások méltán befogadó edénye“ (*Goethe*). Mert kétségtelen tény a szellemnek a szellemre való behatása és befolyása. Példa rá nemcsak a nevelés vagy a nagy emberek irányító hatása, hanem a hypnosis s a suggestio, sőt legújabbban a telepathia is.

Fejtegetéseink eredményét ekképen foglalhatjuk össze: A természeti erők és törvények sohasem pótolhatják az Istent, sőt inkább az erők és törvények az ő mindenható akaratának kifejezői. A természeti élet folyása törvényszerűen és nem véletlenül vagy esetlegesen megy végbe, s e törvényszerű és cél tudatos akarat a természetben (s még inkább a történetben) az öntudatos isteni energia, a világteremtő és világkormányzó isteni mindenhatóság. A természeti világ folyása és életrendje, mivel az Istentől függ, tehát az ő isteni beavatkozását teszi szükségessé, a mivel a csoda lehetősége és észszerősége van

beigazolva. A mindenható Isten csodát tehet valahányszor és valahol jónak látja. Az Isten a természetnek is mindenható ura és istene, a kinek akarata minden lényvel és dologgal szabados. Ezért a mindenható Isten a könyörgést meghallgató édes Atya is.

Íme így egyeztethető össze a modern természettudomány a keresztyénség vallásos-erkölcsi világnézetével s a személyes hit vallásos világa a modern természetismerettel. És boldog ember az oly ember, a kinek hite békességben él az ő tudományával.

Eperjes.

Dr. Szlávik Máttyás.